

OPIS PRACY DOKTORSKIEJ

„Konserwacja, restauracja i re-organizacja wyposażenia świątyni w Odrzechowej. Rozwiązania konserwatorskie w kontekście przemian kulturowych i zmian konfesyjnych na terenach południowo-wschodniej Polski po 1945 r.”

Łukasz Wojtowicz

Promotor: dr hab. Joanna Czernichowska Prof. ASP

Celem niniejszej dysertacji było usystematyzowanie problematyki konserwatorskiej dotyczącej architektury cerkiewnej na terenie południowo-wschodniej Polski ze szczególnym uwzględnieniem dawnego województwa rzeszowskiego i powiatu sanockiego. Istotną jej częścią było nakreślenie uwarunkowań historycznych, społecznych oraz politycznych regionu, które bezpośrednio wpływały zarówno na charakter sztuki i architektury sakralnej Kościołów wschodnich jak i późniejsze dylematy związane z ich ochroną po 1947 roku. Tytułowym tematem pracy jest problematyka dotycząca konserwacji, restauracji i reorganizacji wyposażenia dawnej cerkwi pw. Narodzin św. Jana Chrzciciela w Odrzechowej, użytkowanej obecnie przez Kościół Rzymskokatolicki. Świątynia oraz jej historyczne wyposażenie zasługują na większą uwagę badaczy sztuki cerkiewnej, a także dziejów regionu. Z Odrzechowej pochodzi wiele cennych zabytków. Między innymi zbiór archiwalnych dokumentów - *Akta wsi Odrzechowa* - kompletne archiwum wiejskie, zawierające kilkaset pozycji pochodzących z okresu od XVI do XIX wieku. XVII-wieczne ikony eksponowane na stałej wystawie „Ikona Karpacka” w Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku. Do tej grupy należy włączyć także inwentaryzowany i badany przez autora, zniszczony ikonostas autorstwa Juliana Pankiewicza, który zdobił wnętrze cerkwi przed II wojną światową. Jest to dzieło unikatowe i zdecydowanie wyróżnia się na tle innych przykładów tego typu realizacji z końca XIX wieku.

Rozprawa składa się z trzech tomów. Tom I został podzielony na dwie części. Część 1 zawiera 4 rozdziały w których przybliżono zagadnienia historyczne oraz ogólną problematykę ochrony zabytkowych cerkwi w południowo-wschodniej Polsce. W pierwszym rozdziale zarysowano tło historyczne poruszanej tematyki. Omówiono stosunki polsko ukraińskie w XIX wieku, które emanowały na życie kulturalne oraz społeczno-polityczne regionu jeszcze w następnym stuleciu i stały się przyczyną krwawego konfliktu w latach 1943-1947. Przedstawiono także stosunek władz II Rzeczypospolitej Polskiej do mniejszości ukraińskiej,

przebieg akcji wysiedleńczych prowadzonych po zakończeniu II wojny światowej oraz ich konsekwencje dla dziedzictwa kultury sakralnej omawianych terenów. Rozdział drugi poświęcony jest zagadnieniom historycznym dotyczącym losów architektury cerkiewnej w kontekście polityki prowadzonej przez władze PRL wobec kościołów chrześcijańskich (Kościoła Rzymskokatolickiego, Kościoła Greckokatolickiego oraz Kościoła Prawosławnego) po 1947 roku. W tej części pracy omówiono także próby ochrony zabytkowych cerkwi podejmowane przez służby konserwatorskie a także działania kościoła rzymskokatolickiego i prawosławnego na rzecz przywrócenia do kultu opuszczonych świątyń greckokatolickich. Poruszane problemy zostały ujęte z uwzględnieniem zmian politycznych i społecznych zachodzących w Polsce w kolejnych dekadach 2 poł. XX wieku, mających wpływ na stosunek władz świeckich i kościelnych do zabytkowych cerkwi. W rozdziale trzecim opracowano historię cerkwi z obszaru powiatu sanockiego, na przykładzie których przedstawiono szczegółowo ogólne problemy ochrony architektury sakralnej obrządku wschodniego wykazane w poprzedniej części pracy. W kolejnym czwartym rozdziale omówione zostały przykłady postępowania wobec opuszczonych i nieużytkowanych cerkwi w południowo-wschodniej Polsce. Usystematyzowano oraz przeanalizowano główne tendencje w konserwacji i adaptacji architektury cerkiewnej. Opisano m.in. problematykę translokacji opuszczonych świątyń, oraz adaptacji opuszczonych budowli na jednostki kulturalne bądź muzealne a także rekonstrukcje i odbudowy zrujnowanych obiektów.

Druga część I Tomu zawiera rozdział piąty, który poświęcony jest w całości tytułowej świątyni w Odrzechowej. Główny temat rozważań poświęcono ruchomemu wyposażeniu jej wnętrza w kontekście historycznych przeobrażeń cerkwi, powojennych losów miejscowości i zmianie konfesji po 1956 roku. Znaczącym elementem w tym rozdziale jest opracowanie dotyczące ikonostasu autorstwa Juliana Pankiewicza z końca XIX wieku oraz twórczości malarza, którego wkład w rozwój narodowej sztuki ukraińskiej wydaje się być niedoceniany. Przybliżone zostały także projekty edukacyjne i badawcze prowadzone przez autora realizowane pod nazwą „Tajemnice Odrzechowej, które dotyczyły oryginalnego wyposażenia dawnej cerkwi przechowywanego na strychu świątyni. Istotną część stanowi także skrócony opis prac konserwatorskich i projektowych prowadzonych w Odrzechowej przez autora w latach 2014-2019, w tym wykonany projekt nowej nastawy ołtarzowej dla parafii rzymskokatolickiej w Odrzechowej.

Drugi tom pracy zawiera aneksy z dokumentacjami badań laboratoryjnych próbek pobranych z ikon Juliana Pankiewicza oraz elementów zabytkowego wyposażenia świątyni w

Odrzechowej. Badania prowadzone w latach 2014-2020 pozwoliły na uzyskanie wielu szczegółowych informacji na temat techniki i technologii wykonania poszczególnych zabytków jak i uszczegółwić historię kolejnych przeobrażeń wnętrza dawnej cerkwi.

W trzecim tomie umieszczono natomiast aneksy z dokumentacjami fotograficznymi z poszczególnych realizacji konserwatorskich prowadzonych przez autora dysertacji w Odrzechowej w latach 2014-2019 a także z inwentaryzacji elementów wyposażenia dawnej cerkwi pw. Narodzin św. Jana w Odrzechowej wykonanej w 2015 roku.

SUMMARY OF DOCTORAL DISSERTATION

Conservation, restoration and re-organization of the church equipment in Odrzechowa.
Conservation solutions in the context of cultural and confessional changes in south-eastern
Poland after 1945.”

Łukasz Wojtowicz

Promoter: dr. hab. Joanna Czernichowska Prof. ASP

The purpose of this dissertation was to systematize conservation issues concerning Orthodox church architecture in south-eastern Poland, with particular emphasis on the former Rzeszow province and the Sanok district. An important part of it was to outline the historical, social and political conditions of the region, which directly influenced both, the nature of the art and sacred architecture of the Eastern Churches and the subsequent dilemmas related to their preservation after 1947. The title topic of the paper is the problem of conservation, restoration and reorganization of the original equipment of the former Orthodox Church of the Birth of St. John the Baptist in Odrzechowa, currently used by the Roman Catholic Church. The temple and its historical furnishings deserve more attention from researchers of Orthodox art, as well as the history of the region. Many valuable relics come from Odrzechowa. Among them is a collection of archival documents named: the Odrzechowa Village files - a complete village archive, containing several hundred paper files dating from the 16th to 19th centuries. The 17th-century icons actually on display at the permanent exhibition "Carpathian Icons" at the Folk Architecture Museum in Sanok. Also in this group of unique monumets is a damaged iconostasis which decorated the interior of the church before World War and was executed by

ukrainian artist Julian Pankiewicz. Icons and remains of wooden construction and carved decoration of iconostasis was inventoried and researched by the author of this thesis.

The dissertation consists of three volumes. Volume I is divided into two parts. Part 1 contains 4 chapters in which historical issues and the general problem of protection of historic Orthodox churches in south-eastern Poland are introduced. The first chapter outlines the historical background of the subject. It discusses Polish-Ukrainian relations in the nineteenth century, which emanated on the cultural and socio-political life of the region even in the next century and became the cause of the bloody conflict in 1943-1947. It also presents the attitude of the authorities of the Second Polish Republic to the Ukrainian minority, the course of displacement actions carried out after the end of World War II and their consequences for the heritage of sacred culture of the areas in question. The second chapter is devoted to historical issues concerning the fate of Orthodox church architecture in the context of the policy pursued by the authorities of the Polish People's Republic toward Christian churches (the Roman Catholic Church, the Greek Catholic Church and the Orthodox Church) after 1947. This part of the work also discusses the attempts made by conservation services to protect historic Orthodox churches, as well as the efforts of the Roman Catholic and Orthodox Churches to restore abandoned Greek Catholic churches. The problems discussed are framed taking into account the political and social changes taking place in Poland in the subsequent decades of the second half of the 20th century, affecting the attitude of secular and ecclesiastical authorities to historic Orthodox churches. The third chapter elaborates on the history of Orthodox churches from the area of the Sanok district, using the example of which the general problems of the protection of Eastern Rite sacred architecture shown in the previous part of the work are presented in detail. The following fourth chapter discusses examples of dealing with abandoned and disused Orthodox churches in southeastern Poland. The main trends in the conservation and adaptation of church architecture were systematized and analyzed. Described, among other things, the problems of translocation of abandoned churches, and adaptation of abandoned buildings to cultural or museum units, as well as reconstruction and restoration of ruined objects.

The second part of Volume I contains chapter five, which is devoted entirely to the eponymous temple in Odrzechowa. The main topic of consideration is devoted to the movable equipment of its interior in the context of the historical transformation of the church, the post-war fate of the village and the change of confession after 1956. A significant element in this chapter is a study of the iconostasis by Julian Pankiewicz from the late 19th century and the work of the painter, whose contribution to the development of Ukrainian national art seems to

be underestimated. The educational and research projects conducted by the author under the name "Secrets of Odrzechowa," which concerned the original equipment of the former Orthodox church stored in the attic of the temple, are also presented. An important part is also an abbreviated description of the conservation and design work carried out in Odrzechowa by the author in 2014-2019, including the completed design of a new altarpiece for the Roman Catholic parish in Odrzechowa.

The second volume of the work includes appendices with documentation of laboratory tests of samples taken from the icons of Julian Pankiewicz and elements of the historic furnishings of the temple in Odrzechowa. The research, conducted in 2014-2020, made it possible to obtain a lot of detailed information on the technique and technology of making individual monuments, as well as to detail the history of successive transformations of the interior of the former Orthodox church.

The third volume, meanwhile, includes appendices with photographic documentation of the various conservation projects carried out by the dissertation author in Odrzechowa in 2014-2019, as well as an inventory of the elements of equipment of the former Birth of St. John's Orthodox Church in Odrzechowa.